

Konegjengane på Jæren

TORBJØRN HERTEL-AAS

Når det daglegdagse og velkjende ein dag er borte – fyrst då legg me merke til det. Slik er det med «konegjengane». Mange har observert dei, langt fleire har høyrte om dei. Men kva er det – kva var det?

Konegjengane var ei viktig brikke i deler av det jærsk jordbruket i fleire tiår. Difor fekk historikaren Torbjørn Hertel-Aas i oppgåve å spora opp deira historie...

DEFINISJON

«Konegjengar» var eit omgrep stort sett nytta om gifte kvinner. Dei jobba vesentleg hos grønsakprodusentar i sesongane, særleg i gulrotåkrane, for det meste på deltid. For ein stor del var dei lauseleg organiserte i gjengar. Tidlegare er konegjengane berre sporadisk omtala i nokre få skriftstykke. Dette er fyrste freistnaden på ei meir omfattande undersøking.

KJELDER

Artikkelen byggjer i det vesentlege på skriftlege notat ved lydbandintervju. Eg har gjort 16 lydbandintervju,

*Jamsides framrykking ved luking og tynning, oftast heldt dei følgje med kvarandre som her. Dei fleste låg på kne ved dette arbeidet. Hos Signy og Jens Sele i Klepp i 1960-åra. Ukjend fotograf. *Jærmuseet.*

1 samtale(notat) – til saman 17 informantar. Eg har òg intervju/samtala med 8 produsentar av gulrot og andre grønsaker (3 lydband, 1 samtale, 4 telefonsamtalar). Alle var menn, bortsett få eit telefonintervju med ei kvinne.

Lengda på lydbandintervju varierte frå ca. 45 minutt til ein time og eit kvarter. Dei føregjekk i fyrste halvdel av 1999. Andre kjelder vil gå fram av fotnotane.

OM Å FINNA INFORMANTAR

Ein vanleg framgangsmåte når ein skal finna informantar til ei undersøking, er den såkalla «snøballmetoden». Det er i hovudsak den eg har nytta i denne intervjuerien. Til dømes var det ingen foreiningar, organisasjonar eller institusjonar å venda seg til denne gongen. «Snøballmetoden» tyder at ein kan få tak i

*Gulrotbeltet strekker seg frå Sola og søre delen av Sandnes i nord via Klepp, sørover til og med Ognå. Her er det god sandjord som eignar seg ypperleg til gulrotproduksjon. Bildet er frå sjøgardane på Vik i Klepp mot fjella i aust. Foto: Tor Ødemoland. * Jærmuseet.*

namn på potensielle informantar gjennom lokalkjende folk intervjuarane kjenner frå før. Så kan ein få nye namn av dei ein ringjer til, eller får intervju med osb. Snøballen rullar med andre ord, om ikkje nett av seg sjølv.

Om problem med å finna informantar. Sjå nærare drøfting i tillegg til artikkelen.

UTVIKLINGA AV GULROTPRODUKSJONEN PÅ JÆREN ETTER 2. VERDSKRIG

Klepp, Hå og Sola har vore dei styrste «gulrotkommunane» i heile etterkrigstida i denne rekkefylgja. Natureleg nok, då dei har det meste av sandjorda som eignar seg best til gulrot.

Gulrotarealet auka til det 4-dobbelte frå 1949–1969 i Klepp, til vel det 3-dobbelte i Sola og Hå. Frå

1969–1989 vart det halvert att. På heile Jæren auka areala 3,5 gonger frå 1949–69 og minka nesten til 1949-nivå i 1989.¹ Svingingane kan langt på veg skuldast at fleire tok del i produksjonen frå 1949 og at mange auka areala.

Større grad av spesialisering i kombinasjon med større grad av mekanisering frå før 1970 kan forklara nedgangen til 1989. Mange slutta med produksjon av gulrot, mens andre la om til vesentleg gulrotproduksjon. Men likevel er denne nedgangen noko overraskande.

GULROTBELTET

1. Styrst konsentrasjon av gulrotprodusentar var det i Hå (21 gonger nemnt av informantane) heilt sør på Ognå – Brusand – Friestad, men òg typiske sjøgardar som Kvasheim, Kvalheim, Skeie og Hårr.
2. Nest styrst konsentrasjon var det i Klepp (19 gonger) som lenge har vore rekna for den styrste grønsakkommunen på Jæren. Her var det stor produksjon på Sele (særleg før) og på Reve – Orre-Vik.
3. Fleire andre gardar er òg nemnt både i Klepp og Hå. Time (Re) er nemnt 2 gonger, Sola 2 og Sandnes 1. Som før nemnt hadde eg problem med å finna informantar i Klepp, men særleg i Sola og Sandnes. Det kan skuldast at det ikkje var så stor produksjon her. Mangel på organiserte gjengar kan òg ha noko å seia.

Felles for dei fleste av dei oppgitte gardane er nærleik til sjøen og dermed mykje god sandjord, eigna til gulrot. Det kunne òg vera gulrotproduksjon på somme

gardar utanom gulrotbeltet. Eit par av informantane fortalde at hausting i sterk vind kunne føra til problem med sand i auga!²

«Gulrotbeltet» strekkjer seg frå Sola og søre delen av Sandnes (tidl. Høyland) i nord via Klepp, sørover til og med Ognå.

PROBLEMSTILLINGAR:

1. Kva tydde konegjengane for gulrot dyrkinga på Jæren? Korleis og kvifor byrja det? Korleis og kva tid vart det avslutta?
2. Korleis var dei organiserte? Kvifor vaks organiseringa fram? Var denne organiseringa særmerkt for Jæren?
3. Kven var konene, sosialt og aldersmessig?
4. Sesongarbeidet sin plass i tilveret deira med omsyn til fødsjar, familie, husarbeid o.l.
5. Tilhøvet mellom produsentar og gjengar, dels vinkla ut frå synspunkt på Jæren som eit område der driftigheit og egalitet var særkje.
6. Driftige jærkoner?

Avgrensning av konegjengprosjektet i tid og rom

Ein byrja med gulrot dyrking på Jæren alt før 2. verds- krig. Særleg fart i han vart det ikkje før utover i 1950-åra. Den fyrste konegjengen eg har høyrte om i denne undersøkinga er frå 1950. Fleire av informantane byrja i gjengar i 1. halvdel av 50-åra. Eit par av dei hadde hatt jobb i åkrane før den tid, utan organisering.

Til då hadde trongen til ekstra arbeidskraft i sesongane stort sett ikkje vore større enn at produsentane greidde seg med folka på garden, naboar, vener, slekt,

*Skuleguten Kurt Inge skjer lauvet av kålrabien heime på Håland i Randaberg. Skuledagane blei lengre i etterkrigstida og ungane arbeidde mindre på gardsbruka. Foto: Karthon Håland. * Randaberg kommune.*

familie, heilt uorganisert. Allereie i den tida var ein stor del av den mannlege arbeidskrafta på Jæren ikkje lenger knyta direkte til jordbruket. Det tyder at mange gifte kvinner på Jæren heller ikkje var det, og at dei utgjorde ein arbeidskraftreserve som bl.a. gulrottyrkarane kunne nytta seg av.

Konegjengsystemet fall stort sett bort utover mot 1990. Arbeidskrafta vart dyrare. Anna arbeid var fast, og betre betala. Ein slapp å liggja på kne i haustblaute åkrar. Bøndene gjekk over til maskinopptak. Det kravde færre folk, og gjekk snøggare.

Organisering

Ho dei kalla «sjefen», vart oppringt av oppdragsgjevarane. Det var vanlegvis dei same kvart år.

Sjefen ringte eller kontakta dei andre i gjengen direkte – så mange som ein trong. Det varierte. Det var ikkje alltid alle i ein gjeng arbeidde samstundes.

Somme tider var fleire gjengar i sving hos ein og same oppdragsgjevar. Eit par av *dei* har opplyst at dei kunne ha 25–30 koner og andre (ungdomar) i arbeid på ei og same tid. Dette gjaldt haustopptak. Særleg på tidleggulrot hadde mange koner halvaksne ungar med. Dei førte timelister sjølv. Dei fleste gjengane hadde 8–10 medlemmer. Ein hadde 16. Desse tala må ein ta med eit visst atterhald. Fleire hadde problem med å hugse alle som hadde vore med. På den andre sida er det ikkje sikkert at *alle* dei hugsa var med samstundes.

*Konegjeng i sving med gulrøtene hos Undheim på Åse. Foto: Undheim. * Jærmuseet.*

I eit par gjengar førte sjefen timelister for alle medlemmene. Men det vanlegaste var at kvar einskild arbeidstakar skreiv opp timane sine sjølv. Ein bonde opplyser at *han* førte timelister. Eit par andre fortel at konene førte listene sjølv. Med dei same gjengane år etter år vart nok dette ei tillitssak.

Utbetaling av løn gjekk normalt direkte til kvart gjengmedlem. I eit par høve fann eg at sjefen fekk pengar for *alle*, og gav dei vidare til dei andre etter *hennar* timelister. Men eit par sjefar tok imot pengar

for heile gjengen og fordelte dei etter konene sine egne lister. Eit par førte timelister for alle, medan bonden betalte ut til kvar enkelt kone etter desse timelistene.

Sjefane var sjølv aktive med å skaffa nye folk, når nokon slutta. Oppdragsgjevarane vende seg til henne om dei trong fleire folk. Dette, saman med at sjefen plukka ut dei medlemmene som var turvande til ein jobb ikkje alle skulle vera med på, førte til at ho fekk ein sterkare posisjon enn dei andre. Ho hadde derimot

ingen leiarfunksjonar på i arbeidet på åkeren, på kjølene eller i vaskeria. Det var inga usemje mellom sjefane og dei andre informantane, korkje koner eller bønder, om den rolla sjefane hadde.

Dette organiseringsmønsteret var etter intervju å døma, mest konsekvent gjennomført i Time og Hå. På Sele i Klepp har eg funne 2 sjefsgrupper, men fleire utsagn tyder på at mange her nytta koner som ikkje var «organiserte». I Sola og Sandnes fann eg ikkje ein einaste «sjefsgjeng».

Nå er diverre desse kommunane dårlegare dekkja med intervju enn Time og Hå. Men også her nytta gulrotbøndene koner, oftast dei same kvart år. Desse jobba så mykje saman at dei kjende seg som ein gjeng, utan å vera organisert under ein sjef. Dei førte òg timelister sjølv til vanleg. I desse høva ringde bonden til kvar einskild eller tok direkte kontakt.

Konene sjølv kunne ofte rekruttera nye folk. Koner kom og spurte om å få vera med. Også på Brusand var det «gulrotkoner» som ikkje var med i nokon gjeng.

Mange konegjengar vart reine veninnegrupper som òg treffte ein annan i fritida. Ofte kjende dei eller viste om ein annan på førehand.

Stort sett kom medlemmene frå same området. Til dømes «stasjonskoner» frå Vigrestad. Undheimgjengen er kjend. Ein gjeng frå Kverneland hadde alle mennene sine på fabrikk der. Ein gjeng frå Sandnes arbeidde på Sele. «Marie»-gjengen kom òg frå Undheim i Time.

LØN

Eit par informantar fortel at gjengane heldt kontakt seg imellom om løna. Men det er ingenting som tyder

på at dei forhandla seg fram til samstemte krav. Det låg på eit uformelt plan.

Sjefane var dei som sette fram krav eller «ymt» om lønspålegg, ofte med tilvising til at no hadde dei og dei fått så og så mykje meir. Eit par bønder har òg opplyst at dei tala seg i mellom om lønene.

Ein produsent hevdar at bøndene somme tider baud over kvarandre for å få arbeidskraft. Ein annan sa det slik: «Dei (konene) fekk det som regel slik dei ville med omsyn til løn.» Dette *kan* vera ein indikasjon på – om ikkje strid – så i kvart fall på noko tau-trekking om løna.

SKATT

Mykje av dette arbeidet var det me i dag kallar «svart». Eg trur at *det* var det vanlege frå ca. 1950 og utover mot slutten av 60-åra. Då kjem det opplysningar om at einskilde koner oppgav løna si. Nokre av desse fekk godgjort skatten av bonden, fortel dei.

Dei neste 20 åra ser det ut til at det vart vanleg å betala skatt. Eg går ut frå at *det* verka til at arbeidsgjevarane laut leggja på løna tilsvarande. Ellers ville dei truleg fått problem med å skaffa koner. Det vart lettare å få fast deltids- og heiltidsarbeid enn tidlegare.

Ei kone opplyser at bøndene overlét til kvinnene å ordna med skatten sjølv. Opplysningane om skatten samsvarar med opplysningar frå fleire oppdragsgjevarar.

TRANSPORT

Fleirtalet av gulrotgardane låg nær eller ved sjøen. Konene derimot budde for det meste i strok lenger inne på Jæren. Eg har ramsa opp nokre eksempel

Konegjeng hos Signy og Jens Sele. Lastebilen i bakgrunnen nytta dei til transport og heimkøyring av konene i 1960-åra. Truleg sat det eitt par koner i styrehuset og 3–4 på planet. Ukjend fotograf. *Jærmuseet.

ovanfor. Mest påfallande i så måte er gjengane frå Undheim. Denne staden ligg i grenselandet til Høg-Jæren.

Tett busette område som Klepp sentrum, Kverneland, Bryne og Vigrestad (dei siste såkalla stasjonsbyar) leverte mykje av denne arbeidskrafta. Ingen av desse stadene ligg nær sjøen.

Transport var difor naudsynt. Den stod oppdragsgjevarane for. Dette var mest konsekvent gjennomført, sjølv i dei stroka konene ikkje var gjengorganiserte. Då ei og anna skaffa seg bil, fekk ho køyregodtgjersle. Fleire stader sykla enkelte, særleg i 1950-åra. Dei samla seg til vanleg på ein fast møteplass, der dei vart henta.

Arbeidet

Arbeidstida: frå 12–17 eller 18. Dette var det vanlege. Eit par bønder (Sola, Brusand) opplyser at dei hadde folk frå 8–9 til 15–16. Ein halvtimes matpause var inkludert i arbeidstida (betalt). Hos dei styrste oppdragsgjevarane kunne ein gjeng halda på i 3–4 veker om hausten. Gjengane hadde ofte fleire oppdragsgjevarar.

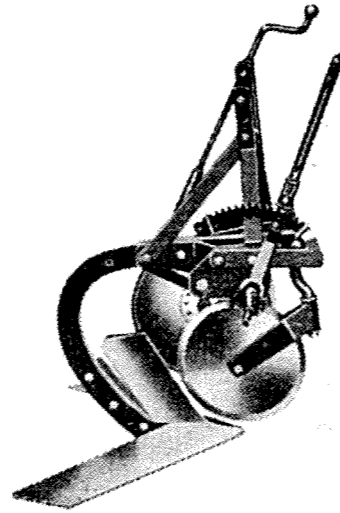
Etinga gjekk føre seg inne på kjøkken eller i kjellarrom, somme stader t.o.m. i stova, i 50-åra og truleg eit stykke ut i 60-åra. Bonden heldt maten. Seinare åt dei ute for å spare tid med av- og påkledning. Då heldt dei maten sjølv.

Tynning var nødvendig så lenge ein ikkje hadde gode nok såmaskinar. Tynning (utan plast) gjekk truleg føre seg mai/juni. I byrjinga tynna dei og luka samstundes. Dei tidlege såmaskinane sådde for tett slik at ein laut røska opp ein del plantar for å få høveleg avstand mellom dei som skulle verta store.

I slutten av 1960-åra kom det gode einfrømaskinar som gjorde at tynninga fall bort. Då byrja mekaniseringa av gulrotproduksjonen for alvor.

Dei fyrste sprøytemidla var diesel(!), terpentin og white sprit. «Då white spriten kom, skaut gulrottyrkinga fart på Jæren», hevdar ein av dyrkarane. Det ser ut til at dette byrja i 50-åra ein gong. Eit par ugrasslag var så halsstarrige at ein lenge laut «riva ugras» likevel. Det vart ofte gjort samstundes med tynninga.

Då plasten kom vart det innhausting om somrane òg. Dei tok då dei styrste røtene, bunta dei (10 stk.) og lét dei andre stå til seinare. Dvs. at dei tok opp i minst to omgangar frå midten av juni til ut i juli. Då var ofte dei store ungar til konene med på arbeidet, også ungane på garden og ungdomar.

Gulrotløser, løser to rygger samtidig – stod det i katalogen frå Kyllingstad Plogfabrikk AS. Desse gjorde at bøndene fekk dobbel effekt av konene. Illustrasjon frå Kyllingstad Plogfabrikk AS si prisliste frå 1967.

Det kom snart maskinar som letta røtene opp frå jorda, slik at det vart lettare å dra dei opp. Ein «løysar» var eit ekstra skjer festa til åsen på ein ein-skjersplog. Løysaren kom inn med traktoren og hydraulikken. Ein produsent hevdar at «effekten» av konene berre var halvparten så stor utan bruk av løysar. Det gjekk mykje lettare å få røtene opp av jorda når dei var løyste. D.v.s. at kvar kone tok opp dobbelt så mykje gulrot som før løysaren kom.

Opptaksmaskinar kom i bruk frå midten av 1970-åra og utover i 80-åra. Konene drog opp fleire røter om gongen. Lauvet, «kålen» la dei i haugar. Det vart ofte nytta til dyrefôr. Dei samla røtene i «sprinkelkorger» som tok 10–12 kilo. Dei fyrste var i jern. Så kom plastkorger.

*Opptak på Åse i Klepp, truleg rundt 1970. Her er plastkorgene tatt i bruk. I midten Tora Nærland. Foto: Undheim. * Jærmuseet.*

Dei tømde gulrøtene i store kassar som bonden køyrde til vaskeri eller kjølelager. Kassane tok 400 kilo, var fóra med plast, men med hol i botnen til avrenning.

Bonden køyrde dei til vasking i eige eller leigevaskeri. Både eige vaskeri og kjøler kom i 1970-åra hos mange. Fleire hevdar at ei kone kunne fylle ein 400-kg kasse per ettermiddag!

Konene var etterkvart med på pakking og vasking. Td. kunne 5-6 vaska og pakka medan 8-9 var på åkeren. Vanlege tidleggulrøter tok ein opp kring 1. august. Dei vart ofte bunta. Dei seine frå byrjinga av oktober. Fleire gjengar hadde då vore på potetopptak i september.

Dei fleste kraup på knea, og nytta oftast striesekkar med «noko mjukt» under til vern. Gummihanskar (oppvaskhanskar) var vanlege ved opptak. Dei var tynne nok til at dei hadde «kontakt» med det dei handsama. Ved tynning og luking nytta dei ikkje hanskar. Dei heldt arbeidsklede sjølv.

Regnbukser var vanleg om hausten. Nokre bandt kraftforsekkar på ryggen mot regnet. Vêret kunne somme tider hindra opptak på denne tida.

Samhaldet mellom konene var godt. Det vart mykje drøs og lått mellom førene. Ein sa det slik: «Du fekk veda møje på gulrotstykket». Sær mange av informantane vektlegg dei sosiale sidene ved gjengen og arbeidet – òg overfor gardsfolka.

Fleire av bøndene roser konene for god arbeidsinnsats. Ein storprodusent sa: «Dei arbeidde ettertrykkjeleg». Ein annan uttaler at han kunne vera vekke heile dagane, mens arbeidet gjekk sin gang. «Konene brydde seg om koss det gjekk.» Tilhøvet var basert på tillit.

Ei av konene fortalde at dei kalla seg sjølv «Døds-gjengen»! Andre la til «Dei (bøndene) visste me kunne arbeida!» Desse konene var med andre ord driftige folk som tok ansvar, og fekk tillit.

Her vil eg setja fokus på driftigheita som jærbonden er så kjent for. Etter å ha tala med desse kvinnene slår det meg at ein kan hende bør gå over til å snakka om den driftige jærbuena (altså: både kvinner og menn). Mange av kvinnene har kombinert gjengarbeid med pelsing, bryllaup o.l, som nemnt, i tillegg til jordbruksarbeid utanom gjengane og hus og born.

Dessutan, dei låg neppe på sofaen i den tida «den driftige jærbonden» steig inn i folks medvit!

EIN FREISTNAD PÅ Å STILLA OPP EIN ÅRSSYKLUS FOR SESONGARBEIDET TIL KONEGJENGANE

Frå byrjinga (ca 1950) tok gjengane del i tynning og luking i gulrotåkrane ca (april)/mai. Då hadde nokre vore med på steinhenting allereie. Tidleggulrot tok dei då opp i august.

Mange tok del i potetopptak i september/oktober før dei gjekk laus på dei seine gulrøtene i oktober. Opptaksperiodane kunne vara i fleire veker.

Då einfrøsmaskinane kom etter 1960 fall tynninga bort, og dei nemnde sprøytemidla gjorde luking mindre turvande. Til gjengjeld jobba nokre gjengar med plastutlegging frå mars. Her måtte ein lenge

Tora Vigre i gulrothabitt hos Undheim'en på Åse, truleg ca. 1970. Foto: Undheim. * Jærmuseet.

tynna pga at ein nytta andre såmaskinar til plastgulrot. Desse gulrøtene tok dei inn i juni/juli. (bunta) Deretter kom tidleggulrøtene i august, Så ofte potetopptak og seine gulrøter til slutt som før.

Eg har tidlegare nemnt at mange av kvinnene dreiv med minkpelsing i november etter gulrotopptak. Skogplantinga kom om våren og hausten for nokre av gjengane.

PLAST

Ca. halvparten av koneinformantane har vore med på å leggja ut plast over senger med gulrotfrø. Det var tungt å gå to stykker med plastrullen mellom seg. Dei sette òg ofte opp bøylar og nytta nevane til å leggja jord på kantane. Så kom traktoren og fyllte på meir. Seinare gjekk ein ofte over til å sløyfa bøylane. Når dei skulle tynna, fjerna dei molda og bretta plasten til sides. Tynning av gulrot under plast var naudsynt mykje lenger enn på friland, av di ein laut nytta ein anna type såmaskin. Ny type som gjorde tynning uturvande, kom truleg ca. 1970.

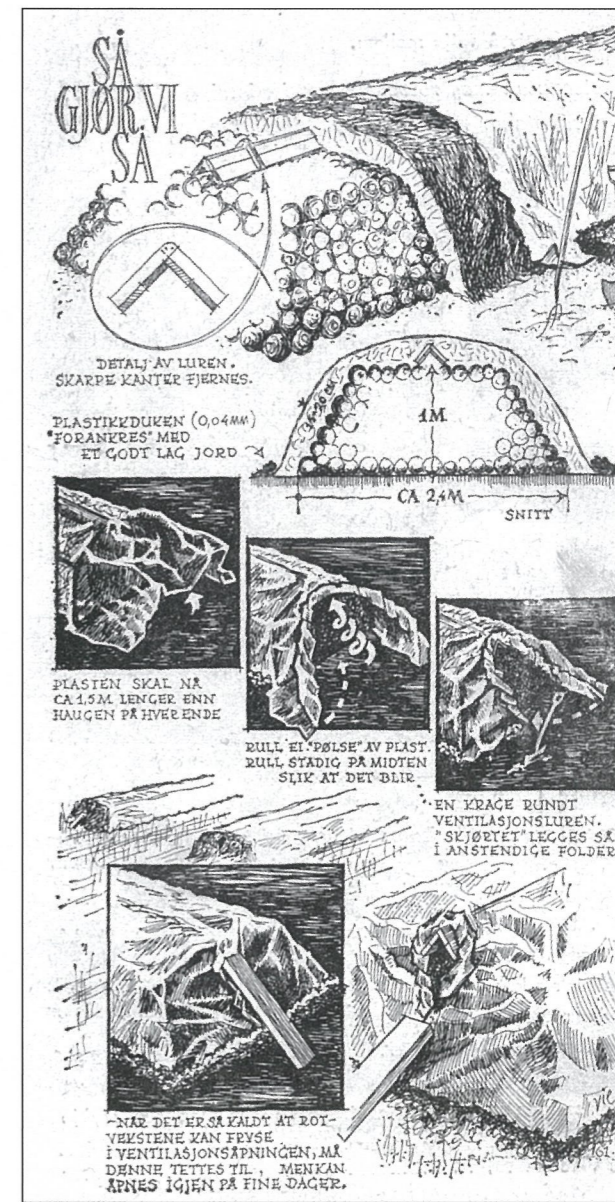
Plasten vart innført i 1960-åra, men det meste av gulrotproduksjonen heldt fram utan plast. Plastprosenten på landsbasis steig frå 4,8 i 1965 til 14,8 i 1975. Etterkvart nytta bøndene mekaniske traktorreiskap til utlegging av plast. Ein mann på traktor skulle erstatta 6 personar med manuell utlegging.³

Frøa vart sådde i byrjinga av mars. Plasten vart ofte teken vekk ca. medio mai. Mange tynna då.

ANDRE AKTIVITETAR

Mange av informantane var med på potetopptak på dei same gardane – ofte mange frå dei same gjengane.

Plasten kom i 1960 åra og grønnsakprodusentane kunne drive fram plantane fleire veker tidlegare enn før. Dette klippet frå Bondevennen nr. 41 i 1962 viser korleis plasten kunne brukast til lagring av rotvekster.

Men det er uklart om dette var så gjennomorganisert som gulrotopptak. Steinhenting vert òg nemnt. Nokre nemner òg arbeid enkeltvis i drivhus. To gjengar jobba med småplantar i drivhus om våren.

Svært mange av informantane byrja i det små, hos slekt, vener og naboar som kom og spurde. Steinhenting, deling av såpotet, drivhusarbeid, gulrot og andre grønnsaker er nemnt.

Folk som var dugande og villige, fekk då ofte spørsmål om å bli med i meir eller mindre fast organiserte gjengar. Mange av desse kvinnene dreiv ofte med koking og servering i bryllaup og konfirmasjonar, ikkje sjeldan under same sjef som på åkeren (30–40%). Ein heil del (ca. 30%) dreiv med pelsing av mink i november (Vigrestad og Grude i Klepp) etter gulrothastinga, men ikkje som organisert gjeng.

SKOGPLANTING

Det er mogleg at konegjengar i skogplanting på Jæren går attende til 1950. Nokre har halde fram til no. Lenge hadde Klepp, Time og Hå ein felles skogreisingsleiar. Denne skaffa planter, arbeidskraft m.v. til bønder, skoglag og interessentselskap, som i Obrestadheia. Målet var å få fram drivverdig skog. Statsstønad var sterkt inne i biletet.

6 av 17 informantar hadde drive med skogplanting utanom gulerøter. Ein gjeng dreiv berre med dette. Toralf Bjørheim (skogmeister) fortel i intervju at dei ofte hadde fire konegjengar i sving samstundes, dessutan mykje anna folk. Fleire seier at løna var om lag den same som i gulrøtene, sjølv om ein her til dels nytta akkord.

Med så vidt mange kvinner i sving samstundes, er

det inga overdriving å seia at gjengane gjorde ein vesentleg del av innsatsen med å skogkle område på Jæren i perioden 1950–2000.

Arbeidet i samheng med hus og heim HUSARBEID

Alle opplyser at dei gjorde husarbeidet om føremiddagen. Dei fleste koka middag på førehand, slik at mann og ungar åt samla når dei kom frå arbeid og skule. Nokre hadde «fellesmiddag» når kona kom heim.

UNGAR

Fleire hadde mødre, svigermødre og andre familie- og slektsmedlemmer til å ta seg av småborn. Skuleborn gjekk ofte på «sjølvstyr» når dei kom heim eller nytta ovannemnde type personar. Og naboar. Nokre hadde ungane med. Dei kunne leika med ungane på garden. Enkelte seier at dei tok ein pause på eit par år etter ein fødsel – oftast når minsten kom. Alle hadde ungar då dei vart «konegjengarar».

Dei bøndene som uttalar seg om spørsmålet, seier at det som regel var «godt vaksne» koner dei fekk fatt i.

MANNEN. PENGANE.

Ingen gjev opplysningar om at mannen sette seg i mot sesongarbeidet. Då dette begynte for alvor, i 1950-åra, var det ikkje vanleg med fast deltidsarbeid for kvinner.

Då dei fleste av konene og sikkert også mennene hadde bakgrunn i jordbruksmiljø, var truleg det ein grunn til at karane ikkje hadde så store problem med å godta «konearbeidet».

Mange av gjengkonene deltok i pelsing av mink på Grude – og – som her – i lokala til Elfinn Haugstad på Vigrestad. Frå venstre Marta Ånestad, Lene Reistad og Anny Handegaard, ca. 1965. Pelsinga gjekk for seg i november, altså etter opptaket av haust-gulrøtene. Ukjend fotograf. * Jærmuseet.

Pengane kunne òg vera gode å ha. Ofte gjekk løna inn i det store omlaupet. Men mange kjøpte seg ting dei elles ikkje ville hatt råd til. Nokre skaffa ungane ekstra ting. Ein del rådde over disse pengane sjølv. Tri av informantane nytta dei til å skaffa seg bilsertifikat!

TILHØVA PÅ ÅKEREN. KONENE IMELLOM. KONER OG OPPDRAGSGJEVAR MED FAMILIE. På åkeren var konene likestilte, ingen «sjefa». Dei hjelpte ein annan om nokon hang etter. Dei sto på i fellesskap. I dei fleste tilfella har eg inntrykk av at folka på garden ikkje var så mykje med i tynning og lusing. Dei var meir engasjerte i haustinga. Bonden «letta» gulrøtene, henta og brakte kasser til å tømme dei i, når *det* var aktuelt.

I 1950 og dels i 1960-åra la dei ofte gulrøtene i «kuler», dvs. ein haug over ei 20 cm. djup grav, fylt med røter, med halm og jord oppå.

Samkvemmet mellom bondefamilien og gjengane var godt. Så lenge dei åt inne av bonden sin mat, må dette ha skapa nærleik og personleg kontakt.

Sjølv seinare, då dei åt ute, var tilhøvet til bonden og familien godt. Dei kjende einannan og leit på kvarandre. Dette var ikkje noko tradisjonelt arbeids-gjevar – arbeidstakartilhøve. Fråveret av direkte konflikter – så langt eg veit – angående løn, er eit døme på det. Ein produsent nemner usemje om køyregodtgjersle. Det at konene stort sett førte timelistene sjølv, peikar i same retning. Dei såg på kvarandre som likeverdige partar.

Fleirtalet av konene var oppvaksne på gard i distriktet, og ein god del var gardkjerringar, mens dei dreiv med sesongarbeid (sjå tal lenger ute).

Ca. 50% av informantane, og eit par oppdrags-gjevarar, fortel at dei hadde avslutningsfest hos ein av dei største oppdragsgjevarane sine – kaffi og kaker eller middag – ein kveld etter sesongslutt. Då fiffa dei seg opp.

Fleire har fortald at dei enno, lenge etterpå, har kontakt med einskilde bønder dei jobba for, men ikkje minst med tidlegare kollegaer.

Dei tok med seg så mykje dei ville av «ukurante» – dvs. for store og «skeive» gulrøter. Mange fekk ein sekk med gulrot ved sesongslutt, somme tider også andre grønnsaker. Eit par fortel at dei kunne ta det dei ville, utan spørsmål.

1. OVERGANG TIL ANNA ARBEID 2. ALDER VED BYRJING OG SLUTT I GJENGANE

3 av 17 informantar heldt på i åkrane til pensjonsalderen. Dei slutta 1985-90. 11 av dei slutta, og gjekk over i fast arbeid, stort sett på heiltid. Fleire fekk tilbod om slikt arbeid. Andre leita og fann. Gjennomsnittsalderen då dei byrja i gjengane, var ca 30 år. Her er det liten eller ingen skilnad i høve til fødselsår (alderen på informantane). Gjennomsnittsalder då dei slutta for å gå over i fast arbeid var ca 45 år.⁴

I kva grad ein skal la slike tal representera gjennomsnittet frå dei andre 116 konene, kan som nemnt diskuteras. Det sikraste er truleg alderen ved byrjinga i konegjengane. Likevel, tala gjev nok ein peikepinn om generelle tendensar. Årsaker til at så mange tok anna arbeid skal eg drøfta til slutt i artikkelen.

*Ut i 1960-åra byrja gjengane å ta matpausane ute. Dette er frå potetopptak på Braut (Klepp) ca 1960. Ein ser at dei var godt kledde for arbeid på haust-blaute åkrar. Frå venstre Olaug Høyland, Klara Haugland, Ruth Vold, Agnes Vold og Kristine (me kjenner dessverre ikkje etternamnet). Ukjend fotograf. * Jærmuseet.*

*Tidlegare pla gjengane eta inne, oftast på kjøkenet, men òg i kjellarrøma, slik som her. Då heldt bonden maten. Frå venstre Tora Vigre, Ellingsen (me kjenner dessverre ikkje fornarnet), Petra Høyland, Anna Mellemstrand og Tora Nærland. Foto: Undheim. * Jærmuseet.*

KONEGJENGARBEID OG FØDSLAR

Ca. halvparten av informantane fekk ikkje fleire born etter at dei byrja i gulrotåkeren.⁵ Fødslane var stort sett unnagjorte før mora tok seg sesongarbeid. Men mange hadde som før nemnt småungar, medan dei arbeidde.

Kven var dei?

Informantane har ofte god husk når det gjeld kollegaenes bakgrunn og sosiale status.

Eg har 133 namn på koner som har vært med i gjengane. Eg kjenner bakgrunnen for 87 stk. eller 65%. Informantane er rekna med i dei 133. Av desse 87 var 70% gardjenter, fødte og oppvaksne på gard. Resten fordelte seg på vanlege «fedreyrker» som handverkar, arbeidar etc.⁶

Då dei var med i gjengar, var 23% gardkoner (30 stk), 71% var gifte med menn som hadde ulike yrke. T.d. fabrikkarbeidarar, handtverkarar, sjåførar og NSB-folk. Berre ein handfull hadde menn på sjefs- eller formannsnivå. For 6% av dei 133 manglar eg slike opplysningar.⁷

Det var ein heil del innflyttarar mellom dei 116 konene. Ein laut altså ikkje vera innfødt jærbu for å verta godteken i gjengane.⁸

Eit trekk som går att hos dei fleste informantane, er «teneste» på gard eller hos private før dei gifta seg. Nokre av innflyttarane kom til Jæren som tenestejenter. Eit par kom pga. mannen sin jobb. Ein del var òg innom butikk, hotell o.l.

To av 17 informantar hadde noko utdanning utover folkeskule. 5 av 17 hadde jordstykke dei dyrka, frå ca 4–5 til 10 mål.⁹

Eg meiner det er grunn til å tru at desse trekka går

igjen mellom dei 116 andre konene. Nokre %-tal er det uforsvarleg å koma med, ut i frå tala frå informantane, men dei angjev tendensar.

Bruk av sesongarbeidskraft i andre grønsakområde i Norge

ORGANISERING ELLER LAUSARBEID?

1. Eg har kontakta bønder og landbrukskontor i Hedmark (Stange ved Hamar), Vestfold, Østfold, Nord- og Sør-Trøndelag og Buskerud (Lier). I alt har eg vore i kontakt med 15-20 personar i desse fylka. Mange stader har dei nytta gifte koner til gulrotopptak og anna haustingsarbeid, vanlegvis folk i nærleiken. Ungdom har ein nytta seg av om somrane. Ingen stader har eg funne teikn til at denne arbeidskrafta var organisert. Unnataket var vietnamesarar frå Hamar. Både kvinnene deira og mennene hadde leiarar. Elles var det bøndene sjølv som sto for «organiseringa». Fleire stader jobba dei heile dagane, og fekk mat på garden. Andre stader heldt dei mat sjølve.

2. Eit par nemner at dei nytta dei same konene år for år, slik som på Jæren. Ingen har sagt noko om at folka blei henta av oppdragsgjevarane. Ein stor grønsakdyrkar utanfor Hamar fortel at han kunne ha oppimot 40 koner i sving samstundes. Også her kom ungdom på potetferie. Men han sjølv organiserte det heile.

I nyare tid nytta dei 1.generasjons vietnamesarar ved Hamar. Dei var særst gode til å arbeida. I Lier har mange brukt tyrkiske innvandarar frå Drammen, dessutan polakkar og latviere med arbeidstilsetelse. Før nytta ein også skuleklassar (potetferie) og koner frå småbruk o.l. Idrettslag o.l. var med på

potetopptak i Tjølling (ved Larvik), dessutan koner frå byen. Der har dei òg gått over til polakkar og baltarar. Dette med austuropeisk sesongarbeidskraft er elles godt kjent frå Jæren i nyare tid.

3. Den organiseringa me finn, særleg på Sør-Jæren, ser då ut til å kunne vera eit lokalt særmerkje i høve til jordbruks sesongarbeidet, ukjent andre stader i landet.

Eit visst atterhald lyt eg nok ta. 15–20 stikkprøver utgjer ikkje noko finmaska nett.

Konklusjonar

ÅRSAKER TIL KONEGJENGANE

Som nemnt har eg dei fyrste utsegnene om konegjenger frå ca. 1950. Då materialet mitt kan vere litt tynt til altfor bastante slutningar, kan ein ha byrja med konegjengar i slutten av 1940-åra.

Frå ca. den tida auka gulrotproduksjonen monaleg – òg annan grønsakproduksjon fekk eit lyft. Dette kravde meir arbeidskraft enn den garden sine folk stod for, etter kvart hjalp familie, slekt, ei og anna nabo-kone til. Truleg vart slike koner spora opp av bønder som trong arbeidskraft. Det spurdest at den og den tok slike jobbar. Særst mange av informantane fortel jo at dei byrja med sesongarbeid hos naboar, slekt o.a. Dei som kom i kontakt med gulrotbønder blei ofte spurt om dei kunne skaffa fleire koner.

Enkelte av desse konene vart truleg dei fyrste sjefane, men eg må understreka at eg ser på dette som ei kvalifisert gjetting.

Ei anna spore til sjefsordninga er reint praktisk. Bøndene kunne nøya seg med å kontakte *ei* kone og dermed rulla snøballen. Ho kunne som nemnt òg få med seg fleire.

Konene *kan* og ha funne det greitt å ha ei av sine egne å forhalda seg til. Dei kjende til vanleg ein annan, budde i same strok o.l., var vane med å vera saman.

Ein annan faktor kan òg ha spela inn, og ha gitt konene ei sterkare stilling over produsentane enn mange andre stader. Jæren har vore kjent ikkje berre som eit driftig, men også som eit *egalitært* samfunn.

Eg vil tru at avstanden mellom produsentar på Austlandet og utanforstående arbeidskraft er og var større enn på Jæren.

Ein produsent som sjølv plukka ut arbeidskrafta, vil ha ein sterkare posisjon overfor ho enn jærbonden som ofte let sjefane skaffa ho. Den gjensidige tilliten, og ansvaret som produsentane her synta konene, heng truleg saman med at dei såg på kvarandre som likeverdige, bl.a. av di mange av konene var «avskallingar» frå jordbruket.¹⁰ Denne «egaliteten» kan då ha gjort sitt til at sjefsordninga voks fram. Det kan innvendast at ordninga ikkje var einerådande sjølv på Jæren, noko eg har nemnt i innleiinga. Andre argument finst truleg òg, men eg tykkjer denne hypotesa er såpass interessant at eg bringer ho til torgs.

Eit siste spørsmål her: Eg nemnde «dei driftige jærbuane». Er denne organiseringa eit utslag av jærsk *kvinnedriftigheit*?

BETYDNINGA AV OG AVVIKLINGA AV GJENGSYSTEMET

Eg har tidlegare nemnt at då systemet byrja, var det ikkje så vanleg med fast kvinnearbeid utanfor heimen, særleg ikkje på landsbygda. Sesongjordbruksarbeid var lagleg for mange. Det var heller ikkje så mange andre jobbar for kvinnene på den tida som no.

Opptaket av poteter og grønsaker blei mekanisert. Her er det opptak av poteter rundt 1990, og me ser at det framleis er bruk for koner. Ikkje dei store gjengane som tidlegare, men 2-3 stykker. «Det er dei som er rappe på fingrane». Foto frå Kverneland redskapskatalog 1991.

Då gulrotproduksjonen auka etter 2.verdskrig, var som nemnt, ikkje mekaniseringa på dette området komen særleg langt. Konegjengsystemet voks fram som eit svar på produsentane sin aukande trong for

arbeidskraft. Utan denne «gjengararbeidskrafta» i sesongane hadde det ikkje vore mogeleg å auka produksjonen så mykje. Heller ikkje den begynnande spesialiseringa på gulrot (med større einingar) som

ledd i produksjonsauken, kunne funne stad utan denne kvinnelege arbeidskrafta. Dette tilhøva har endra seg radikalt frå ca. 1950 og utover mot 1990. Me har sett at mange etterkvart føretrakk fast arbeid, særleg når det meste av «barnstrevet» var unnagjort.

Produsentane byrja alt frå slutten av 1960-åra å nytta fleire maskinar i produksjonen. Nokre bønder hevdar at arbeidskrafta vart dyrare som fylgje av press frå lønsnivået i andre yrke. Det er sikkert rett at dette har framskunda mekaniseringa, og det trekte dessutan konene over i anna verksemd. Mange produsentar nyttar no som nemnt, importert arbeidskraft frå Aust-Europa til det manuelle arbeidet som står att.

Dei færreste 30-årige koner med eit par ungar vil krypa i åkrane i dag. Dei har ei lausare tilknytning til jordbruket. Dei kan arbeida fast, sende ungane i barnehage, eller har råd til å vera heime i nokre år.

Eit par av produsentane har klagt over problem med å skaffa nok arbeidskraft om hausten. Ein stad er nokre koner att som arbeidsleiarar for ungdom. Den velkjende koneansvarskjensla er borte hos desse ungdommane, hevdar denne kjelda.

REPRESENTATIVITET

Det er naudsynt å seia eit par ord om kor bastante slutningar ein kan trekkja ut frå 17 koneintervju og 8 intervju/samtalar med produsentar.

Eg har truleg ikkje funne alle gjengane, bl.a. var det ein «Marijegjeng» på Undheim eg ikkje fann informantar frå. Konklusjonar ut frå opplysningar om 133 koner bør vera temmeleg sikre. Men som understreka før: Eg meiner at tal og konklusjonar ut i frå informantane, som eg har brukt foran i det minste angjev *representative tendensar*.

Konegjengane i eit generelt kvinnesysselettingsperspektiv

I denne bolken skal me sjå på bondekonene og andre landsens kvinner sitt tilhøve til arbeid utanfor garden eller heimen. Først skal me ta for oss bondekvinnene, deretter dei andre, bl.a. konegjengkvinnene, for så å sjå begge grupper i høve til kvarandre, i eit samla perspektiv.

Dei gifte bondekvinnene hadde frå gammalt av ansvaret for alt innarbeidet på garden, inkludert omsorgsarbeidet, dessutan fjosstell, deltaking i onnearbeid, m.m.

Den husmorrolla som voks fram i middel- og langt på veg i arbeidarklassen – mellom 1900 og 1950, slo ikkje gjennom på landsbygda. Rett nok laut mange arbeidarhusmødre ta ulikt sesongarbeid, vaskejobbar o.l., men heimeverande kone vart eit statussymbol òg blant arbeidarar i byane.

Bondekvinnerolla gjekk neppe gjennom avgjerande endringar før rundt 1970, då mekaniseringa i jordbruket dels hadde gjort og framleis gjorde nye framsteg – ei utvikling mange historikarar og etnologar kallar det andre «hamskiftet». Det fyrste «hamskiftet» gjekk føre seg frå ca 1850 og utetter. Då fann den fyrste mekaniseringsutviklinga stad, samstundes som jordbruksproduksjonen vart meir og meir innretta på sal, mindre på sjølvberging.

Tidlegare har ein sett på denne utviklinga som ei omveltning av heile bondesamfunnet. Men dei fleste forskarane er no einige om at bondekonerolla ikkje vart grunnleggande endra, sjølv om ho vart noko brigda mange stader.¹¹ Fyrst frå 1970 og utover byrja gifte bondekvinne å finna seg fast heil- eller deltidsarbeid utanfor garden.¹² Sett på spissen kan ein seia at

dei mange stader hoppa over det reine husmorstadiet, eller at dei gjekk frå ei tradisjonell bondekvinne-rolle til utearbeidande lønstakarrolle ofte kombinert med deltidshusmorrolle. Ei parallell nyskaping i tid, var «den moderne kvinnebonden», odelsjenta som vart eigar og ansvarleg for heile drifta av garden.¹³ Lova som braut med dei tradisjonelle haldningane her, kom i 1974.

Frå 1800-talet var mange gifte kvinner frå enkle kår, både i byane og på landsbygda, sysselsette i sesongarbeid. Hamsun gjev eit levande bilete av torskesalting på svaberga i Lofoten (*Landstrykere*). På Kristiansundkanten var hokjønn i alle aldrar sesongarbeidarar i klippfiskproduksjonen. Ganing og salting av sild var ein tilsvarende aktivitet i byane og småstadene på Vestlandet på 1800-talet.

I Stavanger vart arbeid i hermetikkindustrien sesongsysselsetting for gifte og ugifte kvinner langt ut på 1900-talet. Elles var mange husmanns- og småbrukarkvinner med i sesong – eller onnearbeid på større gardar.

Gardsdrift har etter krigen gradvis sysselsett langt færre folk enn tidlegare. Dei karane det ikkje var plass til eller trong for i jordbruket, drog ofte til industri og anna arbeid i byane. Men i mange strok, t.d. på Jæren, var det trong for industri-, verkstad-, transportarbeidarar m.m.

Gardjentene som «fall utanfor» gardsdrifta, gifta seg etter det eg kan sjå av denne undersøkinga, ofte med slike arbeidstakarar.¹⁴ Dei fleste av gardkonene som kom frå gard, var vane med å arbeida frå barnsbein av. Sjølv jærkvinner i 50-års alderen i dag, har ofte arbeidd på oppvekstgarden som barn.

For desse var «heimeverande husmor»-rolla ikkje

så naturleg som for kvinnene i byane. For dei «over-tallige» jærkvinnene var truleg jordbruksarbeid det mest naturlege valet, når mennene hadde jobb utanom jordbruket, og dei sjølve ville spe på økonomien. Bøndene fekk vand, ansvarsmedveten arbeidskraft, folk som var trente i å ta i eit tak, og å arbeida på lag!

Me ser då òg at for dei fleste av informantane våre var gjengarbeidet – eller sesongdeltidsarbeidet – ein overgangsfase til fast heil- eller deltidsarbeid, utanfor jordbruket.

Svært mange bondekvinne fekk seg òg slikt arbeid etter kvart. Men mange av våre informantar var tidlegare ute enn hovudstraumen av bondekonene.

Informantane – og sjølvsagt dei andre gjengkvinnene – sto i ein lang og utbreidd sesongarbeidartradisjon, som synt foran. Sesongarbeidet let seg kombinera med ei tillempa eller modifisert husmorrolle på ei tid då den reindyrka husmorrolla i byane var på topp (1950–60-åra), for så etter kvart å mista den betydninga ho hadde til då.

Ved å kombinera utearbeid i jordbruket med ei slags modifisert husmorrolle, skilde dei seg ikkje alt for mykje ut frå bondesamfunnet som omgav dei. Likevel kan det vera freistande å sjå dei som eit slag pionerar. Dei førte inn nye element i den jærsk hovudkulturen – bondekulturen – utan å bryta inn i han som eit husmorframandelement eller eit reint lønstakarelement.

Kan hende kan ein sjå dei som ein jærsk «spyd-spiss» for det kulturelle, mentale og kjønnsrollemessige «hamskiftet» som for alvor braut inn i bondekvinneskulturen frå 1970-åra.

Ida Blom forklarar auken i trongen for kvinneleg gift arbeidskraft frå 1960-åra, om lag slik: Lågare gif-

Konegjeng hos Abraham Hedland på Tjelta i Sola. Det er på midten av 1960-talet, me kan sjå flyplassen i bakgrunnen. Konene er frå sørbygda i Sola. Ukjend fotograf. * Jærmuseet.

temålsalder, og høgare giftemålsgrad førte til mindre ugift arbeidskraft.

Framvoksteren av eit utdanningssamfunn bidrog til at færre ugifte var i arbeid – både kvinner og menn. At barnetalet per kvinne gjekk ned kombinert med tidlegare fødselar, førte til at mange kvinner kunne ta fast arbeid frå ca. 40-års alderen. Dette er generelle tendensar. Men i kombinasjon med det andre «ham-

skiftet», endra haldningane til likestilling og dermed kvinners lønsarbeid, kom bondekvinnene og dei andre landsbygdkvinnene i større grad med i vanleg lønsarbeid. Gjengmedlemmene våre var som nemnt til dels tidlegare ute enn bondekvinnene.

Likestillingsstrevet førte til ønske om likeverd i parforhold og økonomisk sjølvkjensle hos kvinnene, meiner Blom.¹⁵

Her bør ein vel ikkje sjå bort frå at trongen for meir arbeidskraft førte til ei raskare endring i haldningane til kvinneleg lønsarbeid. M.a.o.: Det var neppe berre ideologisk kamp som var pådrivar mot større likestilling.

Fast arbeid gav fast inntekt året rundt. Våre koner var òg i det store og heile ferdige med småbarnstell o.l. då dei slutta på åkrane. Det er dessutan mogleg at ein del anna arbeid var reinslegare, mindre vêrutsett og etter kvart fekk høgare status enn det å ligga på kne i gulrotåkrane. For gjengmedlemmene var alt dette faktorar som førte til at dei tok fast arbeid.

TILLEGG

Praktiske og metodiske problem ved intervjuinga

Ulikskapar i livssituasjon mellom kvinnlege og mannlege informantar

Dei mennene eg har intervjuar tidlegare, hadde alle «emnet» som yrke/hovudgjermål: gjeting, sauehald, fyrdrift, gardsdrift, eller var pensjonister frå desse yrka.

I denne intervjuundersøkinga var alle kvinner som dreiv med deltidssesongarbeid. Alle var busette på Jæren, ofte i same lokalmiljø.

Kjønn, alder, heiltids-/deltidsarbeid. Innverknad på intervjuarbeidet.

1. Ved førespurnad om intervju fekk eg ja frå bortimot 100% av mennene – alltid over telefon, uansett yrke.

2. Problema med å finna informantar frå konegjengane var derimot monalege. Eg har ikkje talt opp kor mange som sa nei, men meiner at ca. 50% av dei spurde var negative, trass i argumentering. Fleire av ja-ane måtte overtalast gjennom fleire telefonsamtalar.

Nei-grunngevingane var i hovudsak:

1. «Nei, eg vil ikkje seia noko, har ikkje greia på det. Det er ikkje viktig, ikkje noko å snakka om.» Eg hadde kjensla av at fleire av desse var redde for å seia noko som andre kunne henga seg opp i, sjølv om dei fekk uttrykkjelege forsikringar om at eg hadde teieplikt, og at ingen andre enn vitskapsfolk ville få adgang til intervjuar.

Det at dei jobba i gjeng med felles aktivitet og ofte med venninne- og naboskap attåt, bidrog nok til denne haldninga.

Mannfolka var aldri redde for å tala om yrket sitt. Dei såg på det som ein så naturleg del av livet sitt, for ikkje å seia identiteten sin, noko alle kunne sjå og akseptera, at intervju var greitt. Svært mange av dei sat jo òg på kvar sin gard, eller i kvar si hei og var sine eigne herrar. Fyrvaktarane hadde ikkje den lokale tilhørsla som desse kvinnene hadde. Dei arbeidde òg temmeleg sjølvstendig.

2. «Den og den er betre enn meg til å snakka, veit meir, var med lengre.» Ei form for sjenanse og nedtoning av det dei sjølv hadde gjort og vore med på som mennene stort sett var fri for. Diverre trur eg at dette var temmeleg utbreidd i den gamle tradisjonelle kvinnekulturen, også mellom gardkoner, sjølv om dei gjorde ein innsats som var på høgde med mannen sin.

Hos Johannes Hølland, ein av dei største gulrotproduzentane på Ogna. Her saman med Gunhild Friestad. Det er om våren i slutten av 1960-åra, dei arbeider med tynning eller legg ut plast over gulrøtene.
Foto: Liv Vold.
** Jærmuseet.*

3. Alderen til konene varierte frå 54 til 84. Berre ei var under 64. 7 stk. var 80 eller over. Gjennomsnittsalder: 74 år. Alle hadde vore deltidsarbeidande i gulrottida.

Gjengane var i sving frå byrjinga av 50-åra utover til ca. 1990. Mange fekk seg etterkvart anna arbeid. Kan hende såg dei ikkje lenger på gulrotarbeidet som «fint» nok. Det kan vera ein grunn til at mange ikkje tykte det var «viktig».

4. Det var ofte eit problem å få «konegjengkonene» til å skjønna eller godta at det dei hadde drive med, hadde interesse for eit museum eller for ettertida,

og at det dei gjorde var viktig i ein større samanheng. Om desse forsto mindre og var mindre opptekne av museumsspørsmål, heng det truleg saman med det. Dei såg ofte på gjengane som mindre viktige enn mannfolka sine yrke, og kan hende ein mindre viktig del av identiteten.

Eg argumenterte ofte med at dei hadde vore turvande arbeidskraft for jordbruket og ein lite påakta del av jordbrukshistoria på Jæren. Ein del av dei skjønna og godtok denne tankegangen.

Eg må leggja til at eg fann ein heil del «konar» som ikkje var redde for å tala ut, som såg på det dei

Steingarden minner om den gamle tida, men på Vik i Klepp slutta dei med konejengar i 1978. Etter den tid overtok maskinane det meste av arbeidet. Det er likevel ennå bruk for ekstra arbeidskraft i gulrotopptaket. Her trekker Jarle Wiig plast over gulrota i år 2000. Foto: Målfrid Grimstvedt, Jærmuseet.

hadde vore med på som viktig, og var stolte av det. Ofte kom det fram når me fyrst var i gang med intervjuet. Det kan hende det difor er ein sterk overrepresentasjon av «sjefar» i dette materialet (6 av 17).

Konklusjonar

Alder, kjønn og graden av yrkesverksemd spelar saman, når det gjeld haldningar til intervju. Mannen var hovudperson, og viktigare som inntektsbringer og yrkesutøvar. Sett på spissen: «Det kvinnene gjorde

utanfor heimen var ikkje så viktig! Kva skal ein skriva om det for?»

Kva hadde så desse problema å seia for resultatane av undersøkinga? Dei mest beskjedne, dei med minst tru på betydninga av gulrotarbeidet utanfor heimen, seg sjølv og dei som *rekna* seg sjølv som minst taleføre, *fall utanfor*.

Alle «gjengleiarane», sjefane, som eg tala med på telefon, sa ja til intervju. Desse må ein rekna som ressurspersonar, folk som har vore vane med å ta ansvar, dessutan taleføre. Det er ein ganske stor overrepresentasjon av slike, særleg av di eg ikkje fann sjefar i Sola og Sandnes, trass i at bøndene der òg brukte kvinner på gulrotåkeren i sesongane.

Eit par gjengar i Klepp skal ha hatt sjefar, men eg har ikkje greidd å spora opp desse. I Klepp ser det ut til at det både var sjefsgjengar, og slike som bonden organiserte sjølv.

Denne overrepresentasjonen av relativt ressurssterke informantar kan ha verka inn på det som kjem fram i undersøkinga. Eg trur at dei positive sidene og opplevingane av arbeidet kan koma for sterkt i fokus. Dei som ikkje lika det, men kan hende deltok av «naud», kjem truleg i bakgrunnen. Ein slik situa-

sjon kan ha ført til at dei ikkje ville intervjuast. Eit poeng er at sjefane og vanlege gjengmedlemmer ikkje gjev avvikande bilete av sjefen si rolle, heller ikkje dei produsentane eg tala med.

Dei tradisjonelle kjønnsrollehaldningane *kan* ha gjort noko til at konflikter mellom kone og mann om utarbeidet til kona har blitt tona ned.

Det generelt gode tilhøvet mellom produsenter og arbeidstakarane kan ha verka til at strid om betalinga har blitt feid under teppet i intervjuet. Både partar teiknar jo eit bilete av tillit og likeverd. I hovudsak trur eg det stemmer.

Nærleiken mellom konene i eit og same lokalmiljø kan ha ført til atterhald med omsyn til konflikter dei imellom. Konflikter mellom folk i same fag eller miljø, har etter mi erfaring lett for å verta neddempa i intervjuet.

Eit anna spørsmål: Kva hadde det å seia for nei-prosentsen til gulrotkonene at ein *mann* ringde og ville intervjuet dei? Dette kan ha spela ei rolle i denne aldersgruppa av kvinner, der dei fleste, som nemnt, har vore vane med å skilja kvinne- og mannsverd etter tradisjonelle normer. Nokre kan ha følt det som mannleg inntrenging i ei kvinneverd.

Fotnoter

¹ Tabell 1. Areal til gulrot (dekar). Kjelde: Jordbruksteljingane.

Kommune	1949	1959	1969	1979	1989
Randaberg	74,9	130,3	188,0	143,3	19,7
Sola	252,2	299,7	609,0	288,1	278,0
Klepp	479,9	1 339,4	2 191,0	1 440,1	748,5
Time	28,3	107,2	209,0	132,3	56,0
Hå	370,2	871,6	1 194,0	445,2	456,0
Gjesdal	8,3	7,0	3,0	0,0	0,0
Sandnes*	145,6	176,7	397,0	241,0	48,2
Stavanger**	49,2	84,9	60,0	32,1	21,2
Jæren	1 408,6	3 016,8	4 851,0	2 722,1	1 627,6
Rogaland	1 724,1	3 538,4	5 319,0	3 064,6	1 854,2
Norge	9 029,9	12 804,0	16 547,0	11 897,1	11 678,0

* I 1949 er berre Høyland herred med.

** I 1949 er berre Madla og Hetland herred med.

- ¹ Dette treng ikkje tyda at produksjonen gjekk tilsvarende ned. Til dømes har meir effektiv drift, gjødning, sprøyting og såing, truleg ført til auka produksjon per dekar. I 1999 var Rogaland fylket med nest størst gulrotproduksjon i landet. Ein må rekne med at det meste kom frå Jæren. Berre Vestfold produserte meir.
- ² Ottar Rønneseth. Forelesningsnotat frå RDH i 1983. Eit moment her er at under utskiftningane på 1800-talet, fekk brukarane ved sjøen større areal enn dei lenger inne p.g.a. skral jord, sandjord! Etter at kunstgjødsel kom og gulrot dyrkinga skaut fart har desse gardane vore fram-fødde.
- ³ Dei fleste av gulrot dyrkarane heldt seg til dyrking utan plast. Grimstvedt 2001.
- ⁴ 5 av dei forlet åkrane i 1970-åra. 4 av dei frå 1980-90, resten på tidlegare tidspunkt.
- ⁵ 6 fekk ein til. 3 stk fekk to til. 39 born vart fødte før mora byrja i konegjeng. 12 vart fødte etterpå. Fleire av dei sistnemnde mødre tok som nemnt pause 1-2 år etter.
- ⁶ Eg definerer her gardkone/bondekone som kvinner gift med bønder. Det var neppe eit bruk på Jæren, der kona ikkje tok del i gardsarbeidet i 1950- og 1960-åra. Gardjenter: Slike som var oppvaksne på gard.

- ⁷ 11 av konene, eller ca. 8%, var einslege. 4 av 17 informantar var bondekoner. 9 hadde menn med yrker utanfor sjølve jordbruket. 2 har ikkje gitt slike opplysningar. 12 av dei kom frå gard. 2 hadde fedre med andre yrke. 3 har eg ikkje opplysningar om.
- ⁸ Fire av informantane var opprinneleg innflyttarar til Jæren frå andre kantar av landet. Av dei var 2 sjefar (av 6). Tri andre kom frå nærliggande strok.
- ⁹ 3 av dei hadde hatt husdyr. (Jordstykket var stort sett skilt ut frå mannen eller kona sin heimgard.)
- ¹⁰ Før ville desse truleg gifta seg med bønder, eller «utvandra» til byane. På Jæren gjorde bl.anna. industriutviklinga at dei som jordbruket ikkje trong, blei på Jæren.
- ¹¹ Blom i Blom og Sogner. *Med kjønnspektiv på norsk historie*, s.314 ff.
- ¹² Liv Emma Thorsen. *Det fleksible kjønn*, s.21-22.
- ¹³ E. Fossgard. Frå lagnad til val, s. 31.
- ¹⁴ 70% av dei eg har opplysningar om var vaksne opp på gardar, mens berre 25% var gardkoner då dei var med i gjengane.
- ¹⁵ Blom og Sogner s. 312ff.

Bidragstere

Takk til dei følgjande personane som er blitt intervjuet eller har gitt informasjon om emnet på anna vis:

Koner i gjengane		
Bergljot	Fjermestad,	Time
Gerd	Fjermestad,	Time
Anny	Handegaard,	Hå
Klara	Hauge,	Klepp
Kari	Haugstad,	Hå
Jenny	Hellestø,	Sola
Elisa	Husveg,	Hå
Ane Kristine	Kleven,	Hå
Olaug	Lende,	Sandnes
Tordis	Nord-Varhaug,	Hå
Oli	Obrestad,	Hå
Guri	Risa,	Hå
Liv	Skretting,	Hå
Kari	Stenberg,	Time
Oddrun	Vintervold,	Klepp
Ruth	Vold,	Hå

Litteraturliste

- Blom, Ida og Sølvi Sogner. 1999. *Med kjønnspektiv på norsk historie*.
 Fossgard, Eldbjørg. 1996. *Frå lagnad til val. Kvinneliv på vest-norske gardsbruk 1930-1990*. Jærmuseet.
 Grimstvedt, Målfrid. 2001. Plast i jordbruket. i Frode Weium red.

Oppdragsgjevare		
Per	Asheim,	Sandnes
Toralf	Bjørnsheim (skog)	Time
Abraham	Hedland,	Sola
Halvard	Hegrestad,	Hå
Eivind	Kleppe,	Klepp
Signy	Sele,	Klepp
Asbjørn	Stokkeland,	Hå
Kai	Stokkeland,	Hå

- Volund 1999-2000, *Plast i det moderne Norge*. Norsk Teknisk Museum, s. 111-154.
 Rønneseth, Ottar. 1983. Forelesningsnotat frå RDH.
 Thorsen, Liv Emma. 1993. *Det fleksible kjønn*. Universitetsforlaget, Oslo.